

УДК 811.111

Хромова В. С.
(Алчевськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті представлено узагальнений теоретичний досвід щодо класифікації, особливостей утворення та перекладу термінів у науково-технічній літературі.

Ключові слова: *термін, термінологічне словосполучення, лексична одиниця, класифікація термінів.*

В статтє представлено обобщенный теоретический опыт о классификации, особенностях образования и перевода терминов в научно-технической литературе.

Ключевые слова: *термин, терминологическое словосочетание, лексическая единица, классификация терминов.*

Generalized theoretical experience of classification, formation and translation peculiarities of terms in scientific and technical literature are presented in the article.

Key words: *term, terminological word combination, lexical unit, terms classification.*

Термінологія є одним з специфічних шарів лексики, що займає особливе місце у структурі лексичної системи мови. Часто при роботі з науково-технічною літературою виникають проблеми її перекладу, що потребує вироблення єдиних формулювань наукових понять, усунення двозначності у тлумаченні термінів, особливо коли йдеться про декілька різних галузей. Це перша за все є актуальним для англійської мови, термінологія якої є важливим елементом успішної міжнародної співпраці України з іншими країнами, грамотного оформлення зовнішньоторговельних контрактів, підготовки технічної документації та інших складових міжнародного інформаційного обміну [1: 3].

Значний внесок в розробку термінологічної тематики зроблено такими дослідниками, як Д.С. Лотте, Т.Л. Канделакі, О.О. Реформаторський, О.Я. Адріанова, В.М. Лейчик, В.В. Дубічинський, Ф.А. Циткіна, Б.М. Головін та ін.

Насиченість термінами перш за все є характерною для лексичного оформлення науково-технічних текстів, що пояснюється специфікою термінів, їх принциповою однозначністю, точністю, економічністю, номінативною та розрізняльною функціями, стилістичною нейтральністю, більшою інформаційною насиченістю у порівнянні з будь-якими іншими лексичними одиницями [2: 60].

Терміни – це слова або словосполучення, що мають специфічне, певне значення у тій чи іншій галузі науки і техніки. Вони точно виражають поняття, процеси і назви

речей, що характерні будь-якій галузі виробництва чи діяльності. Основними вимогами до терміну є незалежність від контексту, точність й лаконічність, однозначність, мотивованість, простота та системність [3: 7; 4: 60].

При перекладі науково-технічної літератури значну увагу треба приділити класифікації термінів. Це необхідно як для пошуку термінів та їх еквівалентів в різноманітних джерелах, так і для вибору найкращого способу перекладу терміну в залежності від його значення та формальної структури, новизни та галузі використання. Існують різноманітні способи класифікації, в яких терміни групуються за різними прикметами: за змістом, за мовною формою, за функцією, за внутрішньомовними та позамовними ознаками.

Основною класифікацією термінів за В.М. Лейчиком та С.Д. Целовим є розподіл їх за об'єктом номінації, термінування. Ця класифікація охоплює всі спеціальні галузі знань та діяльності у сучасному суспільстві: науці, техніці, культурі. Тут перш за все виділяється клас наукових термінів. Він складається з такої кількості підкласів, скільки наук існує на певному етапі науково-технічного прогресу (наприклад, терміни математичні, біологічні, хімічні); а в кожному підкласі, наприклад, фізичних термінів виділяється стільки терміносистем, скільки існує незалежних теорій опису фізичних об'єктів та закономірностей. Існують також загальнонаукові та міжгалузеві, загальнотехнічні та вузькоспеціалізовані терміни; щодо стикових наук, терміни, як правило відносяться одночасно до декількох терміносистем (групувань) [3: 7; 5: 22,24].

Дослідник М.П. Брантес розділяє термінологію на дві нерівні частини: спеціальну термінологію із різноманіттям окремих підрозділів, що обмежена у своєму використанні певними галузями спілкування, та загальноновживану термінологію, що відома практично всім носіям мови [2: 60].

Переклад термінів повинен бути, якщо є змога, коротким та точним, однак він максимально має відповідати змісту. Ці дві суперечливі вимоги призводять до того, що для перекладу використовуються різноманітні прийоми та методи. Крім цього, треба враховувати, що на практиці виникають стійкі термінологічні форми перекладу, які не рекомендується змінювати взагалі [4: 60-61].

Для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів. В.І. Карабан розділяє розподіляє терміни за їх будовою на прості (*rasp - рашпиль, concrete - бетон*), похідні – суфіксальні (*loader - навантажувальний пристрій, transmitter - передавач*), префіксальні (*interrelation - взаємовідношення, multi-axis - багатовісний*) і суфіксально-префіксальні (*re-allocation - перерозподіл, over-alloying - надмірне легування*), складні (*spreadsheet - електронна таблиця, flywheel - маховик*) та терміни-словосполучення (*forward shovel - екскаватор-пряма лопата, impact energy - енергія удару*) [6: 315]. З ним у дечому погоджується дослідник С.А. Попов, який серед способів утворення термінів виділяє наступні: 1) за допомогою суфіксів та префіксів (*controller - електронний пристрій, контролер, interconnection - взаємозв'язок*); 2) конверсія (*to handle - обробляти, handling - обробка, data handling - обробка даних*); 3) скорочення слів (*signature = sig - цифровий підпис, used identifier = user id = userid = user ID - ідентифікатор користувача*); 4) надання нового значення слову, що вже використовувалося раніше (*hardware - /раніше/ залізни вироби, /зараз частіше/ апаратне забезпечення комп'ютера*); 5) додавання слів, складів або скорочення

(*binary term* = *bite* – байт, *одиниця вимірювання пам'яті комп'ютера*, *binary digit* = *bit* – біт); 6) спосіб шаблону (*electric saw* – електропила) [4: 61].

На думку багатьох дослідників при роботі з лексикою англomовної науково-технічної літератури найчастіше проблеми виникають при перекладі багатокомпонентних термінів, що створені лексичним та синтаксичним способами, тобто ті, що представляють собою словосполучення, створені за певними моделями. Терміни у вигляді ланцюжка дуже розповсюджені. При їх перекладі треба розуміти порядок розкриття значення обраного словосполучення.

Нижче представлено основні типові форми утворення термінів:

1) термінологічні словосполучення, що складаються з двох або трьох іменників (*antenna aberration* – аберация антени, *light beam detection* – визначення за допомогою світлового проміння);

2) термінологічні словосполучення, що складаються з прикметника та іменника (*allowable clearance* – допустимий зазор);

3) термінологічні словосполучення, що складаються з дієприкметника та іменника (*alternating current* – змінний струм);

4) термінологічні словосполучення, що складаються з трьох компонентів: прислівника, дієприкметника (або прикметника) та іменника (*directly driven radiator* – випромінювач з безпосереднім збудженням);

5) термінологічні словосполучення, що складаються з трьох компонентів: іменника, прикметника та іменника (*voltage-sensitive resistor* – варистор);

6) термінологічні словосполучення, що складаються з трьох компонентів: іменника, дієприкметника та іменника (*light-collecting cylinder* – світлозбірний колектор);

7) термінологічні словосполучення, що містять інфінітив (*ready-to-display format* – формат, що безпосередньо візуалізується);

8) прийменникові термінологічні словосполучення, які характеризуються тим, що головне слово стоїть до прийменника, а слова за прийменником грають роль означення (*derivation from the design brickwork dimensions* – відхилення від проектних розмірів цегляної кладки) [3: 6-7].

Можна з впевненістю казати, що без адекватного перекладу термінів переклад науково-технічного тексту не виконує свого призначення. Для досягнення такої адекватності мають бути виконані певні умови, які залежать як від урахування ознак термінів, так і від дотримання закономірностей перекладу спеціального тексту. Серед загальних умов адекватного перекладу термінів назвемо наступні. По-перше, має бути забезпечено вірний (адекватний) переклад окремих термінів тексту. По-друге, кожен термін, який перекладається, повинен перекладатися з точки зору терміносистем, що фігурують у мові оригіналу та мові перекладу. По-третє, мають бути враховані відмінності термінів, що визначаються специфікою передавання кожною з цих мов [5: 40-41].

На закінчення представимо методи перекладу англійської науково-технічної термінології.

1. Оптимальним вважається пошук еквівалентів, що є в мові перекладу, тобто постійних і рівнозначних відповідностей у двох мовах, які у більшості випадків не залежать від контексту (*transistor* – транзистор, *computer* – комп'ютер). Треба відмітити,

що значення термінів-еквівалентів у багатьох випадках не повністю співпадає. Однак, переклад за допомогою еквівалентів можливий, якщо з контексту або примітки відомо, що терміни в обох мовах мають однаковий зміст.

2. Переклад за допомогою аналогів. Це найпоширеніший спосіб перекладу, однак у цьому випадку одному англійському слову можуть відповідати декілька українських слів (*outline* – *контур*, *схема*, *креслення*).

3. Переклад за допомогою слів, що не пов'язані із даним англійським словом, однак відображають функціональний зміст терміну (*tool* – *інструмент*, *станок* або *довідник*).

4. Використання прийому, при якому в україномовному варіанті використовуються англійські слова. Це особливо стосується скорочень (*Hi-Fi* = *high-fidelity* – *висока точність відтворення*, *ROM* = *read-only memory* – *постійний запам'ятовуючий пристрій*).

5. Формування нових слів в українській мові шляхом транслітерації англійських еквівалентів (*bolt* – *болт*, *Internet* – *Інтернет*).

6. Калькування, або дослівний переклад, що представляє собою переклад англійського слова або словосполучення шляхом точного відтворення засобами української мови (*multi-dimensional* – *багатовимірний*). При дослівному перекладі речення перекладач не робить ніяких перегрупувань та зберігає його структуру; кожне слово перекладається так, як воно представлено у словнику (з урахуванням контексту). Таких спосіб перекладу допускається, коли для більшості слів у реченні є українські еквіваленти і коли структура речення має повну відповідність в українській мові.

7. В галузі термінів дуже поширеними є інтернаціоналізми, більшість яких добре відома представникам науки і техніки багатьох країн світу. (*microscope* – *мікроскоп*, *sputnik* – *супутник*).

Особливим випадком перекладу терміну, що знаходиться між калькуванням, з одного боку, та використанням запозичення або інтернаціоналізму, з іншого, є створення гібридотермінів. Однак нерідко їх граматична структура представляє собою кальку, тобто вони привносять в мову сторонню структуру, тому зловживати таким способом перекладу не рекомендується (*N-pass compiler* – *N-прохідний компілятор*).

8. Транскрибування, тобто передавання вимови англійського слова українськими буквами (*white spirit* – *уайт-спірім*). Звичайно, таке передавання у деякій мірі є умовним, бо передає тільки приблизне звучання англійського слова.

9. Для перекладу англійських термінів, що не мають лексичних відповідностей в українській мові, можна використовувати описовий переклад. Він представляє собою передавання значення англійського слова за допомогою більш-менш поширеного визначення (*turnable* – *такий, що обробляють на токарному станку*). Часто виникає потреба в описовому перекладі не тому, що англійські слова не мають аналогів в українській мові, а через особливості використання цих слів у контексті [4: 61-63; 5: 44-57].

Отже, переклад науково-технічних термінів з англійської мови на українську, особливо з певної галузі, завжди залишається складною проблемою. Адже перекладач має не лише добре володіти англійською мовою, але й водночас бути обізнаним у конкретній галузі, до якої належить текст перекладу, бо значення термінів тісно пов'язане із контекстом, його змістом та специфікою, і може змінюватися залежно від галузі використання. Тільки при ефективному поєднанні цих двох умов можна зробити адекватний переклад будь-якої науково-технічної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чистюхина С. Н. Межотраслевая полисемия в терминологической системе современного английского языка: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Светлана Николаевна Чистюхина. – М., 2011. – 28 С.
2. Брантес М. П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) : учеб. пособ. / М. П. Брантес, В. И. Проворотов – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
3. Технический перевод в повседневной жизни : учеб. пособ. для студ. инженерно-технич. специальностей / Авт.-сост.: М.Н. Макеева, С.В. Начерная, О.В. Чуксина. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 160 с.
4. Попов С.А. Технический перевод и деловая коммуникация на английском языке : учебное пособие / С.А. Попов. – Великий Новгород: Новгор. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого, 2006. – 153 с.
5. Лейчик В. М. Лингвистические проблемы терминологии и научно-технический перевод / В.М. Лейчик, С.Д. Целов // Перевод научно-технической литературы. – вып. 18. – ч. II : серия «Теория и практика научно-технического перевода». – М.: ВЦП, 1990. – 80 с.
6. Карабан В.І. Переклад англomовної наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.

УДК 81'25

Абабілова Н.М.
(Миколаїв, Україна)

ПЕРЕКЛАД –ING ВЕРБАЛІЙ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

В статті розглянуто особливості перекладу -ing вербалій (дієприкметник I та герундій). Здійснено аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених з метою виявлення шляхів їх реалізації українською мовою.

Ключові слова: вербалія, дієприкметник I, герундій, переклад.

В статтє рассматриваются особенности перевода ing вербалій (деепричастие I и герундий). Проведен анализ научных работ отечественных и зарубежных ученых с целью определения способов их реализации в украинском языке.

Ключевые слова: вербалія, деепричастие, герундий, перевод.

Peculiarities of -ing verbal (participle I and gerund) rendering are studied in the article. The analysis of Ukrainian and foreign scientists' works is made and ways of verbals rendering into the Ukrainian language are stated.

Key words: verbal, participle I, gerund, translation.